

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ**

ІВАНОВА Оксана Вікторівна

УДК 159.9:[-043.86:17.022.1]-053.67

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор
Помиткін Едуард Олександрович,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України,
завідувач відділу психології праці (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри психології (м. Дрогобич);

кандидат психологічних наук
Шкіренко Олена Віталіївна,
Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
старший викладач кафедри методики
мов та літератури (м. Київ).

Захист відбудеться “29” листопада 2018 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.451.02 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та в бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано “27” жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Ігнатович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Українське суспільство характеризується недостатньою змістовою визначеністю життєвих смислів і цінностей його громадян. Ця тенденція є негативною, оскільки саме життєві смисли і цінності зумовлюють провідні мотиви діяльності людини і відображаються в її життєвих орієнтаціях. Помітно вираженою серед юнаків і дівчат останніми роками є морально-духовна і соціальна нестійкість, що вступає в суперечності з принципами сталого розвитку та актуалізує проблему свідомого ціннісного наповнення смисложиттєвих устремлінь як орієнтирів для конструювання особистістю в юнацькому віці свого життєвого шляху.

Феноменологія поняття “смисложиттєві орієнтації” у психологічній науці має різну змістову наповненість: як складова світогляду, що відображає вектор сприйняття реальності; як показник спрямованості поведінки і вольових дій людини відповідно до її духовної ціннісно-смислової сфери та визначення власного сенсу життя (К. О. Альбуханова-Славська, О. Г. Асмолов, І. Д. Бех, Б. С. Братусь, А. Ленгле, Д. О. Леонтьєв, С. Мадді, С. Д. Максименко, Е. О. Помиткін, В. В. Рибалка, В. А. Роменець, С. Л. Рубінштейн, В. Франкл, В. Е. Чудновський, І. Ялом та ін.). Означене поняття асоціюється також з ключовими цінностями особистості (Т. М. Титаренко та ін.); суб’єктивно-психологічними часовими векторами самореалізації особистості (Д. О. Леонтьєв, В. В. Плохих, М. В. Савчин, Б. Й. Цуканов та ін.); з системою домінуючих цінностей, мотивів та потреб особистості в рамках конкретної смислової системи (Є. З. Басіна, І. В. Ведін, В. О. Татенко та ін.).

Особливості становлення світогляду в юнацькому віці представлено в наукових дослідженнях учених – М. І. Алексеєвої, Г. О. Балла, Р. Бернса, Л. І. Божович, І. С. Булах, Л. С. Виготського, Е. Еріксона, І. С. Кона, Д. Марсія, В. А. Петровського, Ж. Піаже, Л. Г. Подоляк, А. О. Реана, Т. М. Титаренко, Д. І. Фельдштейна, Ю. М. Швалба, Е. Шострома та ін. Смисложиттєві орієнтації особистості в юнацькому віці узагальнено тлумачаться ними як прогресивний поступальний рух, що безпосередньо пов’язаний з духовним становленням особистості, яке неможливе без усвідомлення відповідальності за власне життя й розуміння своєї ролі у відношеннях із зовнішнім світом.

Водночас існує протиріччя між актуальністю поглибленого вивчення особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій у юнаків і дівчат, що дозволило б зрозуміти шляхи їх конструктивного формування, та відсутністю достатньої кількості досліджень, в яких смисложиттєві орієнтації розглядаються як конкретно спрямована наукова проблема.

Разом з тим, особливості розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці недостатньо представлені в психолого-педагогічній науковій літературі, що зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: *“Психологічні особливості розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці”*.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної

роботи кафедри теоретичної та консультативної психології факультету психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Теорія і технологія навчання і виховання в системі народної освіти”.

Тему дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 17 грудня 2012 р.) та Міжвідомчою радою НАПН України з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології (протокол № 5 від 28 травня 2013 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити особливості та психолого-педагогічні умови розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, апробувати психолого-педагогічну програму їх розвитку.

Гіпотеза дослідження: особливості смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці зумовлюються нерівномірністю психофізіологічного розвитку особистості, характером смисложиттєвих пошуків, загальною соціальною ситуацією розвитку, завданням самовизначення, а також вольовими якостями конкретної особистості в цей віковий період; розвиток смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці можливий на основі організації своєчасного та поетапного ціннісно-сміслового психолого-педагогічного впливу на становлення особистості.

Відповідно до мети дослідження в роботі сформульовано такі **завдання**:

1. Здійснити філософський та психологічний аналіз змісту поняття “смисложиттєві орієнтації особистості в юнацькому віці”, виокремити підходи до їх розвитку.
2. Виявити особливості сформованості та систематизувати структуру смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці та визначити психолого-педагогічні умови їх розвитку.
3. Обґрунтувати механізми, критерії, показники і рівні розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, здійснити емпіричне дослідження особливостей їх розвитку.
4. Розробити модель та апробувати психолого-педагогічну програму розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці, а також підготувати відповідні методичні рекомендації для психологів і педагогів.

Об’єкт дослідження – смисложиттєві орієнтації особистості в юнацькому віці.

Предмет дослідження – психологічні особливості розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці.

Для досягнення поставленої мети та визначених завдань використано **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз теоретичних й експериментальних досліджень, систематизація, порівняння та узагальнення, теоретичне моделювання та ін.;

– *емпіричні*: спостереження, бесіда, психодіагностичні методи: анкетування, тестування, самоопис, аналіз процесів і продуктів діяльності, психологічний експеримент (констатувальний, формувальний). На різних етапах дослідження було використано такі діагностичні методики: для виявлення пріоритетних цінностей та спрямованості ціннісних орієнтацій юнаків – методику “Здійснення бажань” Е. О. Помиткіна; виявлення актуальних життєвих смислів і їх

співвідношення в смисловій структурі особистості юнацького віку – методику “Дослідження системи життєвих смислів” В. Ю. Котлякова; дослідження осмисленості життя – тест “Смисложиттєві орієнтації” Д. О. Леонтєва; діагностики духовного потенціалу та ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку – методику “Духовний потенціал особистості” Е. О. Помиткіна; дослідження здатності до рефлексії – методику “Діагностика рівня розвитку рефлексивності” А. В. Карпова; визначення рівня мотивації досягнення у дівчат і хлопців – методику “Шкала оцінки рівня мотивації досягнення” Ю. М. Орлова; з’ясування впливу індивідуально-біологічних і соціально-детермінованих факторів на розвиток смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці – авторську демографічну анкету;

– *математичної статистики*: t-критерій Стьюдента (T-test) – для незалежних та залежних вибірок, однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA, критерій сили ефекту d-Cohen, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена та ієрархічний кластерний аналіз методом Варда (за допомогою версії 17.0 комп’ютерної програми Statistical Package for the Social Science (SPSS) for Windows та пакету Microsoft Excel 2016).

База дослідження. Психодіагностичне дослідження проводилось на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 міста Києва та комунального закладу “Гуманітарна гімназія № 1 імені М. І. Пирогова Вінницької міської ради”, Київського вищого професійного училища швейної та перукарської майстерності, Київського професійного коледжу з посиленою військовою та фізичною підготовкою, Національного транспортного університету та Хмельницького національного університету. До дослідження було залучено 281 особа юнацького віку (від 15 до 22 років).

Наукова новизна і теоретична значущість дисертаційної роботи:

вперше систематизовано *структуру* смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці; розроблено модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці; обґрунтовано *механізми* розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці (рефлексія та воля); *критерії* розвитку смисложиттєвих орієнтацій (осмисленість життя, рефлексивність, духовний потенціал особистості, мотивація досягнення); *показники* – здатність свідомо будувати своє життя (усвідомленість); здатність до переосмислення власних життєвих смислів і цінностей, розвитку та самовдосконалення; стійка орієнтація на ідеали Істини, Краси і Добра та духовні цінності; здатність докладати вольові зусилля для досягнення поставлених цілей, результативність та *рівні* розвитку (високий, середній, низький) смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку; проаналізовано вікові та гендерні відмінності розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці; *розроблено* класифікацію смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці (“орієнтація на себе та свої потреби”, “орієнтація на інших людей” та “орієнтація на світ загалом”).

поглиблено та розширено уявлення про смисложиттєві орієнтації як про індивідуальну динамічну ієрархічну структуру усвідомлених й актуальних цінностей-цілей, що становлять особистісний смисл й визначають життєві сфери

та вектори діяльності людини в період юнацтва; поглиблено і конкретизовано розуміння смисложиттєвих орієнтацій особистості як підструктури смислової психічної реальності, що виконує регулятивні та життєтворчі функції;

уточнено поняття: “смысл”, “особистісний смысл”, “смысл життя”, “ціннісні орієнтації”;

набула подальшого розвитку система знань про особливості та психолого-педагогічні умови розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що апробований пакет психодіагностичних методик для вивчення розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку та розроблена автором психологічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці можуть бути корисними практичним психологам, педагогам, соціальним працівникам та кураторам загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл, ліцеїв, професійних училищ, технікумів, коледжів та вищих закладів освіти для моніторингу та розвитку смисложиттєвих орієнтацій учнів і студентів. Одержані результати також можуть бути використані в лекційних курсах вікової, педагогічної та практичної психології.

Результати дослідження **впроваджено** у практику освітнього процесу Мукачівського державного університету (довідка № 2297 від 03.11.2017 року), Вищого професійного училища № 25 м. Хмельницького (довідка № 01-15/507 від 08.11.2017 року), Науково-методичного центру професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області (довідка № 20 від 08.11.2017 року), Київського професійного коледжу з посиленою військовою та фізичною підготовкою (довідка № 063/24-205 від 24.04.2018 року), Київського вищого професійного училища швейного і перукарського мистецтва (довідка № 139/1 від 15.03.2018), Комунального закладу “Гуманітарна гімназія № 1 імені М. І. Пирогова Вінницької міської ради” (довідка № 236 від 10.05.2018 року).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідалися й отримали схвалення в доповідях на конференціях різного рівня, а саме: *міжнародних науково-практичних конференціях* – Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток (Одеса, 2013), Проблеми емпіричних досліджень у психології (Київ, 2013), Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток (Одеса, 2014), Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (Київ, 2014), Соціалізація і ресоціалізація особистості в умовах сучасного суспільства (Київ, 2014), Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (Київ, 2015), Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів (Мукачево, 2015), Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток (Одеса, 2015); *всеукраїнській науково-практичній конференції* – Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті сучасної освітньої парадигми (Мукачево, 2015); *методологічному семінарі* – Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив (Київ, 2013); *міжнародному*

конкурсі наукових статей – Сталий розвиток – Науковий дебют 2013 (Варшава, Польща, 2013); звітних науково-практичних конференціях та засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М. П. Драгоманова (Київ, 2012–2015).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 23 одноосібних публікаціях, зокрема: 6 статей у фахових наукових виданнях з психології, 2 – у зарубіжних фахових виданнях, 13 – у матеріалах конференцій та 2 праці, які додатково відображають результати дослідження (методичні рекомендації і зарубіжна публікація).

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (400 найменувань, з них 25 іноземною мовою) та 15 додатків. Загальний обсяг дисертації – 304 сторінки, з них основного змісту – 216 сторінок. Дисертація містить 19 таблиць та 70 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, сформульовано мету та основні завдання наукового пошуку, визначено об'єкт, предмет, наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, викладено форми апробації його результатів, описано структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі – *“Теоретичні основи розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці”* – викладено результати вивчення літературних джерел, проаналізовано і узагальнено провідні напрями та підходи до теоретичних і прикладних аспектів вивчення зазначеної наукової проблеми.

У результаті філософського і психологічного розкриття змісту поняття смисложиттєвих орієнтацій особистості виокремлено його центральне ядро – “смысл життя”. За В. Франклом, людина, її прагнення та устремління, її діяльність завжди спрямовані на щось чи когось у зовнішньому світі. Це і становить той смысл, здійснення якого для людини є істинним, а пошук й віднайдення якого є первинною спонукою її життя та “дороговказом”. У цьому сенсі “смысл життя” може виступати як цінність або як вибір цінностей, якими індивід керується у своєму житті.

Проаналізовано екзистенційний, психоаналітичний, когнітивний, гуманістичний, діяльнісний, вчинковий, аксіологічний, особистісно орієнтований і духовно-особистісний підходи до смисложиттєвих орієнтацій особистості, зокрема в юнацькому віці.

Дослідники розглядають розвиток смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці як поступальний рух за висхідною, що безпосередньо пов'язаний з духовним становленням особистості, яке неможливе без усвідомлення відповідальності за своє життя й розуміння власної ролі в стосунках із зовнішнім світом (І. Д. Бех, О. І. Бондарчук, І. С. Булах, О. І. Власова, Г. С. Кон, Д. О. Леонтьєв, Е. О. Помиткін, А. О. Реан, М. В. Савчин, О. В. Шкіренко та ін.).

Встановлено, що особливості розвитку і сформованості смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат зумовлюються нерівномірністю їхнього психофізіологічного розвитку; характером світоглядних, смисложиттєвих пошуків; загальною соціальною ситуацією розвитку, яка полягає у входженні в доросле життя; завданням самовизначення (професійного, особистісного, морального, соціального). До особливостей сформованості смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку віднесено: мінливість (Х. М. Дмитерко-Карабин та ін.); динамічність (Н. Л. Бикова, Т. І. Пашукова, А. А. Скрипкін, О. В. Соколова та ін.); ситуативність, граничність, різну міру усвідомленості (Н. Л. Бикова та ін.); нестабільність, випадковість, стихійність, непередбачуваність (Н. Г. Каунова та ін.).

На основі аналізу структури смисложиттєвих орієнтацій в розділі визначено його компоненти: цінності, смисли та мотиви конкретного юнака або дівчини. Смисложиттєві орієнтації інтегрують у собі когнітивну, рефлексивну, мотиваційну і духовну складові. Вони поділяються: за повнотою смислу – поверхневі та глибинні; за типом цінностей – побутові, егоцентричні, абстрактно-теоретичні, ситуативні та вищі; за мірою узгодженості елементів структури – конгломерат, моноліт, авторитарну ієрархію, розірвану смисловою структурою, номінальну структуру та структуру, що розпадається; за домінантними мотивами – орієнтацію на спілкування, професійну реалізацію, створення сім'ї та творчу самореалізацію.

Специфіка сформованості смисложиттєвих орієнтацій у період юності полягає у поєднанні любові та підліткових потреб у близьких стосунках з протилежною статтю, в колі однодумців і друзів з актуальними для дорослих людей мотивами професійного становлення й кар'єрного розвитку, створення сім'ї, а також – самоактуалізації. Головними смисложиттєвими орієнтаціями особистості юнацького віку є: любов в особистому житті, створення сім'ї, самоактуалізація, професійний та кар'єрний розвиток, дружба (Ф. Райс, А. А. Реан, С. В. Явон та ін.). Таким чином, смисложиттєві орієнтації особистості юнацького віку не є монолітним утворенням, а змінюються залежно від різних факторів: як від зовнішніх, соціальних факторів, так і внутрішніх, особистісних чинників.

Критеріями розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці визначено: осмисленість життя; здатність до рефлексії; мотивацію досягнення; духовний потенціал. До психолого-педагогічних умов розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку відносимо: організацію своєчасного та поетапного ціннісно-смислового психолого-педагогічного впливу на становлення його особистості; розвиток смисложиттєвої рефлексії; розвиток мотивації досягнення; спеціальну підготовку практичних психологів, соціальних педагогів, учителів і викладачів закладів освіти.

Отже, смисложиттєві орієнтації особистості в юнацькому віці визначаємо як індивідуальну динамічну ієрархічну структуру усвідомлених й актуальних цінностей-цілей, що становлять особистісний смисл й визначають життєві сфери та вектори діяльності людини в період юнацтва.

У другому розділі – *“Емпіричне дослідження особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці”* – обґрунтовано методи психологічної діагностики, представлено аналіз та інтерпретацію показників розвитку і структуру смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. Загальна вибірка досліджуваних складала 281 особу, віком від 15 до 22 років, а саме: учні 10-11 класів загальноосвітніх шкіл I-III ступенів у Києві та у м. Вінниці; учні і студенти 1-2 курсів Київського вищого професійного училища швейного та перукарського мистецтва та Київського професійного коледжу з посиленою військовою та фізичною підготовкою; студенти 1 і 4 курсів Національного транспортного університету та Хмельницького національного університету.

Констатувальний експеримент охоплював два етапи. *На першому етапі* проаналізовано погляди вчених на цінності та смисложиттєві орієнтації в юнацькому віці, виокремлено основні види смисложиттєвих орієнтацій та проведено пілотне дослідження (148 респондентів) з використанням методу оцінювання результатів діяльності (міні-твір на тему “Мої ключові цілі, цінності та смисли”. Констатовано, що 9 % юнаків і дівчат (10 % школярів та 7 % студентів) не змогли відповісти на поставлене запитання; 34 % (45 % школярів та 22 % студентів) зазначили лише короткотермінові цілі. Узагальнені групи ціннісних орієнтацій, що є найбільш характерними для юнаків і дівчат: навчання (54 %); друзі (44 %); сім'я (34 %); альтруїзм, соціальні цінності (32 %); кар'єра (30 %); самореалізація та саморозвиток (25 %); статус та визнання (21 %); задоволення, гедонізм (16 %); здоров'я (14 %); достаток (12 %). Новими та актуальними є такі цілі та цінності (14 %), як: “піти добровольцем в АТО”, “прояв патріотизму та героїзму”, “мир в Україні”, “навчання та проживання за кордоном”.

На другому етапі на основі отриманих даних пілотного експерименту та описаних основ розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці були підібрані та застосовані взаємодоповнювальні психодіагностичні методики. Це дало змогу виявити максимально цілісну картину розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. Нами було оброблено результати 281 респондента, втім за 9 результатами (3,20%) було перевищено допустиме значення (більше 4 балів) за показником рівня відвертості відповідей (методика “Діагностики духовного потенціалу” Е. О. Помиткіна). Це може свідчити про закриту позицію, неухважність чи недостатнє розуміння питань. Оскільки такі дані можуть вносити непередбачувану похибку у результати дослідження, вони були виключені з аналізу, та загалом до вибірки дослідження увійшли 272 особи (144 хлопця та 158 дівчат).

За t-критерієм Стьюдента (T-test) та критерієм d-Cohen визначено особливості зв'язку факторів впливу на розвиток та критеріїв розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. Результати дослідження показали, що ні індивідуально-біологічні, ні соціально-детерміновані фактори не визначають однозначно рівень осмисленості життя, духовного потенціалу, рефлексивності чи потреби в досягненні цілей. Отже, критерії розвитку смисложиттєвих орієнтацій не можуть бути виражені виключно через біологічні, соціальні чи економічні

характеристики. Вони розглядаються комплексно, як під час дослідження смисложиттєвих орієнтацій, так і під час формувального впливу.

За допомогою ієрархічного кластерного аналізу методом Варда з використанням квадрату відстані Евкліда виділено три групи респондентів. Перший кластер – 81 особа (30 %), другий – 122 особи (45 %) та третій – 69 осіб (25 %). Всі кластери були майже однаково збалансовані за місцем навчання респондентів та за статтю (у 2 кластері дещо переважають дівчата), що вказує на непряму детермінацію соціальних або біологічних характеристик смисложиттєвих орієнтацій юнаків.

За однофакторним дисперсійним аналізом ANOVA визначено статистично значущі відмінності між цими групами за всіма критеріями розвитку смисложиттєвих орієнтацій. Значні відмінності спостерігаються за показниками осмисленості життя, рефлексивності, мотивації досягнення та духовного потенціалу. Ці показники мають різну силу впливу на відмінності між групами: за показником духовного потенціалу спостерігається поступове зростання середнього значення від першої до третьої групи, тоді як за показником осмисленості життя виявлено стрімке зростання середніх значень від першої до другої групи й помірне зростання від другої до третьої групи (які відрізняються між собою меншою мірою); за показником рефлексивності, навпаки, різниця між першою і другою групою не впливає на результат, тоді як суттєве підвищення середніх значень спостерігається між другою і третьою групою респондентів.

Аналіз структури смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат здійснено на основі рейтингу цінностей та орієнтацій, які переважали у кожній з груп. Так, юнакам і дівчатам, що мають низький рівень розвитку смисложиттєвих орієнтацій, характерні: комунікативні, статусні, сімейні та гедоністичні смисли; сімейні цінності (сімейний добробут та слухняні діти) та егоцентричні (визнання та популярність, особиста безпека, різноманітні задоволення); показники “Процес життя” та “Локус контролю Життя”. У юнаків і дівчат із середнім рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій переважають: смисли самореалізації, когнітивні, комунікативні, сімейні та статусні; соціальні, загальнолюдські цінності (соціальна справедливість та добробут країни), сімейні (сімейний добробут) та егоцентричні цінності (визнання та популярність, особиста безпека); показники “Цілі життя”, “Процес життя” та “Локус контролю Життя”. У групі з високим рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій переважають: альтруїстичні смисли, смисл самореалізації, екзистенційні, когнітивні та комунікативні смисли; духовні цінності (добррозичливість), соціальні, загальнолюдські цінності (соціальна справедливість та добробут країни, порозуміння між громадянами); показники “Цілі життя”, “Локус контролю – Я” та “Процес життя”.

Таким чином, розвиток смисложиттєвих орієнтацій полягає в їх ускладненні, диференціації та поступовій якісній трансформації від егоїстичних цінностей до духовних, що супроводжується появою нових орієнтацій, цінностей та смислів. Зміни цінностей та смислів у юнацькому віці дозволяють виокремити три класи смисложиттєвих орієнтацій, що змінюються з розвитком: орієнтація на себе і власні потреби; орієнтація на інших людей; орієнтація на світ і духовні цінності.

Цей процес супроводжується зростанням суб'єктності юнаків та ускладненням їхньої ціннісно-сислової структури.

У третьому розділі – *“Психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці”* – представлено модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, психолого-педагогічну програму й методичні рекомендації для практичних психологів і соціальних педагогів.

Модель (див. рис.) відображає динаміку розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці та результати цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу на юнаків і дівчат; взаємозв'язки між чинниками розвитку смисложиттєвих орієнтацій та факторами впливу на цей процес.

Виділені в моделі класи смисложиттєвих орієнтацій утворюють ієрархічну структуру досліджуваного феномену й інтегрують у собі різні за змістом смисли, цінності та орієнтації особистості юнаків. Зазначені також механізми, критерії, показники та рівні розвитку смисложиттєвих орієнтацій. Усі компоненти розробленої моделі взаємопов'язані й узгоджені між собою.

Розроблено та апробовано авторську психолого-педагогічну програму розвитку досліджуваного феномену, побудовану на засадах особистісно орієнтованого підходу (А. Адлер, Л. С. Виготський, А. Маслоу, В. В. Рибалка, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.), діяльнісного підходу (Л. І. Божович, Д. Б. Ельконін, О. М. Леонтьєв, Г. С. Костюк, С. Л. Рубінштейн та ін.), духовно-особистісного та вчинкового підходів (І. Д. Бех, І. С. Булах, А. Ц. Гармаєв, Р. М. Грановська, С. Д. Максименко, В. А. Роменець, С. О. Ставицька, Е. О. Помиткін, В. О. Татенко та ін.). Психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій передбачала проведення 5 лекцій, 4 тренінгів і 2 зустрічей з носіями високого духовного потенціалу впродовж трьох місяців, у рамках якої передбачалося виконання спеціальних завдань, спрямованих на здійснення особистісно-ціннісних, духовно-практичних дій та вчинків на практиці).

У формувальному експерименті перевірки ефективності програми брали участь 72 респондента, котрі увійшли до групи з низьким рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій, з них 35 – до експериментальної групи та 37 – до контрольної. В експериментальній групі було впроваджено авторську програму розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку, тоді як у контрольній досліджувані навчалися у звичайному режимі.

Обидві групи одночасно брали участь у діагностуванні, за результатами якого виявлено позитивні зміни за всіма показниками розвитку смисложиттєвих орієнтацій в експериментальній групі (див. табл.). Здійснений статистичний аналіз результатів, зокрема дослідження значущості, сили та напрямку відмінностей між групами за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA, критерію t-test (Student's t) для залежних вибірок та критерію сили ефекту відмінностей d-Cohen, засвідчив істотне підвищення показників досліджуваних з експериментальної групи за критеріями розвитку “духовний потенціал” та “смисложиттєві орієнтації”, що мають значний вплив на результат, а також підвищення результатів за шкалами “Цілі життя”, “Процес життя”, “Результат

життя”, “Локус контролю-Я”, “Локус контролю-Життя”, особливо – за показниками “Процес життя” та “Цілі життя”.

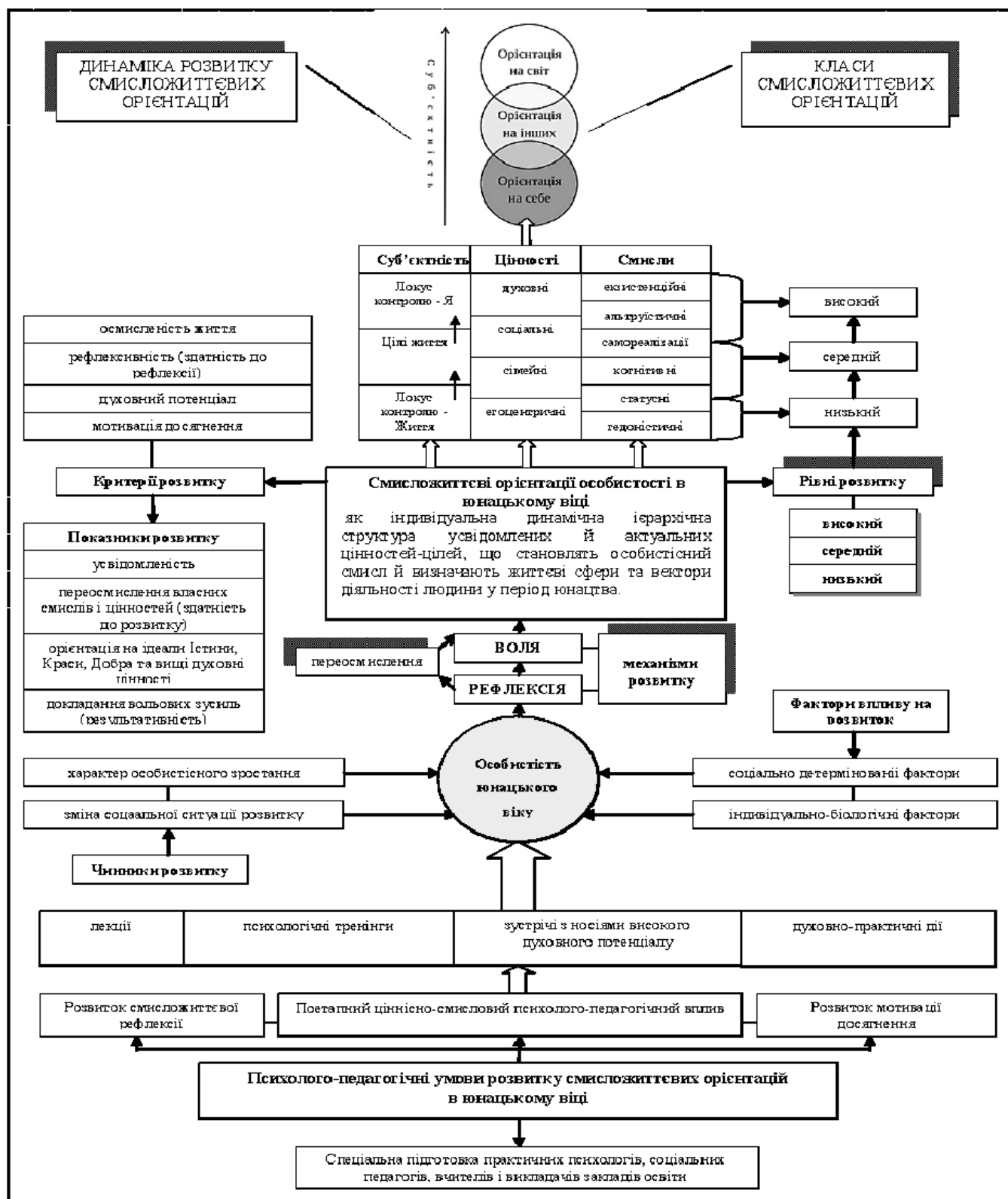

Рис. Модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці

Виявлено зміщення показників сімейних, когнітивних смислів та смислів самореалізації і альтруїстичних на нижчі (більш важливі для людини) ранги.

Збільшується питома вага соціальних цінностей (зокрема соціальної справедливості) та сімейних, водночас знижується рейтинг егоцентричних цінностей.

У контрольній групі за результатами діагностики до і після формувального експерименту не було виявлено статистично значущих відмінностей між показниками (див. табл.).

Таблиця

Показники юнаків і дівчат з експериментальної та контрольної групи за результатами першого і другого вимірювання

Методика	Шкала	Перше вимірювання				Друге вимірювання			
		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група	
		μ	σ	μ	σ	μ	σ	μ	σ
“Тест смисло-життєвих орієнтацій” Д. О. Леонтєва	Осмиленість життя	82,57	9,08	82,37	9,06	93,24	10,26	10,81	1,19
	Цілі	16,15	2,91	16,15	2,91	19,25	3,46	16,41	2,95
	Процес	21,12	2,75	21,02	2,73	24,13	3,14	20,00	2,60
	Результат	12,18	2,68	12,08	2,66	12,99	2,86	12,00	2,16
	Локус к-лю Я	13,15	2,50	13,15	2,50	15,40	2,93	12,98	2,08
	Локус к-лю Життя	19,97	3,59	19,97	3,59	21,47	3,86	20,03	3,61
“Духовний потенціал особистості” Е. О. Помиткіна	Духовний потенціал	15,47	2,01	15,37	2,00	18,66	2,43	15,03	1,95
	Спілкування	2,63	0,32	2,63	0,32	3,78	0,45	2,50	0,30
	Спрямованість	2,97	0,33	2,97	0,33	3,11	0,34	2,59	0,28
	Характер	2,08	0,37	2,05	0,37	3,15	0,57	1,99	0,36
	Самосвідомість	2,27	0,29	2,27	0,29	2,28	0,30	2,44	0,32
	Досвід	2,05	0,25	2,03	0,24	2,19	0,26	2,08	0,25
	Інтелект	1,78	0,20	1,76	0,19	2,41	0,27	1,71	0,19
	Психофізіологія	1,68	0,30	1,66	0,30	1,74	0,31	1,72	0,31
	Гуманістичні	2,01	0,26	1,99	0,26	2,34	0,30	1,87	0,24
	Естетичні	1,99	0,24	1,96	0,24	2,01	0,24	1,45	0,17
	Екологічні	2,82	0,31	2,82	0,31	2,81	0,31	3,01	0,33
	Пізнання	2,34	0,42	2,34	0,42	3,24	0,58	2,28	0,41
	Самовдосконалення	1,76	0,23	1,71	0,22	2,55	0,33	1,61	0,21

Методика	Шкала	Перше вимірювання				Друге вимірювання			
		Експериментальна група		Контрольна група		Експериментальна група		Контрольна група	
		μ	σ	μ	σ	μ	σ	μ	σ
	Самореалізації	2,08	0,25	2,08	0,25	3,11	0,37	2,50	0,30
	Відповідальність	2,47	0,27	2,47	0,27	2,60	0,29	2,31	0,25
“Опитувальник потреби в досягненні” Ю. М. Орлова	Потреба в досягненні	9,02	8,00	9,14	8,25	11,35	2,04	9,70	1,75
“Опитувальник рефлексивності” А. В. Карпова	Рефлексивність	101,99	13,26	102,48	13,32	112,45	14,62	107,07	13,92

Поява орієнтації на соціальні цінності, смисли самореалізації та цілі життя свідчить про початок поступового переходу в цій групі від орієнтації на себе та свої потреби до орієнтації на інших людей. Ці результати можуть розглядатися як показники збільшення суб'єктності, більш активної позиції стосовно власного життя.

Отримані результати свідчать про доцільність та ефективність впровадження розробленої психолого-педагогічної програми для підвищення рівня розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат.

На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження розроблено методичні рекомендації для практичних психологів і соціальних педагогів з розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат з метою забезпечення активізації й ефективного перебігу процесу розвитку смисложиттєвих орієнтацій, сприянню їхній успішній соціалізації, входженню в доросле життя як активних суб'єктів соціуму.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено наукове завдання, яке полягало в теоретичному узагальненні та експериментальному дослідженні психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, що дало підстави зробити такі висновки:

1. Смисложиттєві орієнтації особистості в юнацькому віці визначаємо як індивідуальну динамічну ієрархічну структуру усвідомлених й актуальних цінностей-цілей, що становлять особистісний смисл й визначають життєві сфери та вектори діяльності людини в період юнацтва. Смисложиттєві орієнтації як сегмент, або ж підструктура смислової психічної реальності, розвиваються в тісному взаємозв'язку зі сферою цінностей особистості та виконують конкретні

регулятивні й життєтворчі функції. На основі аналізу екзистенційного, психоаналітичного, когнітивного, гуманістичного, діяльнісного, вчинкового, аксіологічного, особистісно орієнтованого і духовно-особистісного підходів до смисложиттєвих орієнтацій та їх розвитку в юнацькому віці визначено, що процес розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат – це поступальний рух за висхідною, що безпосередньо пов'язаний з духовним становленням особистості.

2. Особливості сформованості досліджуваного феномену (мінливість, динамічність, ситуативність, нестабільність та різна міра усвідомленості) зумовлюються: нерівномірністю психофізіологічного розвитку особистості в період юнацтва; характером світоглядних, смисложиттєвих пошуків юнаків і дівчат; загальною соціальною ситуацією розвитку, що полягає у входженні юної людини в доросле життя; завданням самовизначення (професійного, особистісного, морального, соціального) та вольовими якостями конкретної особистості юнацького віку. Утворюючими компонентами структури досліджуваного феномену виступають цінності, смисли та мотиви конкретного юнака або дівчини. Смисложиттєві орієнтації інтегрують у собі когнітивну, рефлексивну, мотиваційну і духовну складові. Вони поділяються: за повнотою смислу – на поверхневі та глибинні; за типом цінностей – на побутові, егоцентричні, абстрактно-теоретичні, ситуативні та вищі; за мірою узгодженості елементів структури – на конгломерат, моноліт, авторитарну ієрархію, розірвану смислову структуру, номінальну структуру та структуру, що розпадається; за домінантними мотивами – на орієнтацію на спілкування, орієнтацію на професійну реалізацію, орієнтацію на створення сім'ї, а також – на творчу самореалізацію. До психолого-педагогічних умов розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці віднесено: організацію своєчасного та поетапного ціннісно-смислового психолого-педагогічного впливу на становлення юнацької особистості; розвиток смисложиттєвої рефлексії; розвиток мотивації досягнення; спеціальну підготовку практичних психологів, соціальних педагогів та учителів і викладачів закладів освіти.

3. До критеріїв розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці віднесено: осмисленість життя; здатність до рефлексії; духовний потенціал особистості; мотивацію досягнення. Визначено відповідні механізми (рефлексія та воля) і показники розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості юнацького віку: здатність свідомо будувати своє життя (усвідомленість); здатність до переосмислення власних життєвих смислів і цінностей, до розвитку та самовдосконалення; стійка орієнтація на ідеали Істини, Краси і Добра та духовні цінності; здатність докладати вольові зусилля для досягнення поставлених цілей, результативність. У юнаків і дівчат з різним рівнем розвитку смисложиттєвих орієнтацій (високий, середній, низький) відрізняються зміст цінностей і смислів та структурні зв'язки між ними. Емпіричне дослідження дало змогу встановити, що розвиток смисложиттєвих орієнтацій полягає в їх ускладненні, диференціації та поступовій якісній трансформації від егоїстичних цінностей до духовних, що супроводжується появою нових орієнтацій, цінностей та смислів. З розвитком та

диференціацією смисложиттєвих орієнтацій відбувається ускладнення структури духовного потенціалу, його зростання, що свідчить про взаємопов'язаність цих процесів. З урахуванням результатів психологічної діагностики виявлено три ієрархічні класи смисложиттєвих орієнтацій: орієнтація на себе і власні потреби, орієнтація на інших людей та орієнтація на світ і духовні цінності. Їхній розвиток супроводжується зростанням суб'єктності юнаків та ускладненням їх ціннісно-сміслової структури.

4. Психолого-педагогічну програму розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці розроблено на основі особистісно орієнтованого, діяльнісного, духовно-особистісного та вчинкового підходів. Програмою передбачено проведення лекційно-дискусійних занять з юнаками і дівчатами, проведення психологічних тренінгів, зустрічі з носіями високого духовного потенціалу, здійснення духовно-практичної дії, а також (за бажанням) проведення консультаційної роботи з педагогами, психологами та батьками. Модель розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці відображає складний процес розвитку досліджуваного феномену, який можливий завдяки цілеспрямованому поетапному ціннісно-смісловому психолого-педагогічному впливу на юнацьку особистість, розвитку смисложиттєвої рефлексії та мотивації досягнення в юнаків і дівчат. Експериментальна перевірка авторської психолого-педагогічної програми розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці підтвердила її ефективність: у юнаків зросли показники щодо осмисленості життя, духовного потенціалу, здатності до рефлексії, потреби в досягненнях. Актуалізувалися соціальні цінності, смисли самореалізації, альтруїстичні та когнітивні смисли; з'явилися орієнтації не лише на власні потреби, а й на інших людей; відбулося формування більш активної та усвідомленої позиції щодо власного життя загалом. Запропоновані методичні рекомендації спрямовані на практичну допомогу педагогам і психологам для забезпечення активізації й ефективного перебігу процесу розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнацької особистості та сприянню її успішній соціалізації, входженню в доросле життя активним суб'єктом діяльності, формуванню навичок смисложиттєвої рефлексії і розуміння себе, здатності свідомо обирати цілі та йти до них, усвідомлюючи власні цінності та сенс свого життя.

Здійснена робота не вичерпує всіх можливостей аналізу психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. Актуалізована в ній проблема стимулює до подальшого поглибленого вивчення феномену смисложиттєвих орієнтацій, зокрема як вольового процесу. Крім того, недостатньо дослідженим залишається вплив самоствавлення, характеру, темпераменту, особливостей мислення, рівня інтелекту та інших індивідуальних властивостей юнаків і дорослих на розвиток й становлення смисложиттєвих орієнтацій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Іванова О. В. Вплив інформаційних технологій на розвиток особистості в юнацькому віці. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2013. Вип. 33. С. 79–87.
2. Іванова О. В. Етапи дослідження психологічних особливостей розвитку смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. Вип. 5., Том 2. Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2017. С. 28–33.
3. Іванова О. В. Психолого-педагогічна програма розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук. пр. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. № 3. С. 186-189.
4. Іванова О. В. Психолого-педагогічні підходи до розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : зб. наук. пр. Київ : ЛОГОС, 2014. № 1 (22). С. 103.
5. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці засобами образотворчого мистецтва. *Наука і освіта. Психологія і педагогіка*: науково-практичний журнал Південного національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2015. № 3. С. 27–32.
6. Іванова О. В. Теоретичні основи визначення психолого-педагогічних умов розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. пр. Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2017. № 3 (44). С. 10-88.
7. Ivanova O. V. Particular Qualities of the Empirical Research of the Meaning of Life Orientations Development in Adolescence. *Intellectual Archive*. Vol. 4, Num. 4 / series “Multidisciplinary”. Canada. Ontario : Shiny World Corp., 2015. P. 51–60.
8. Ivanova O. V. Theoretical and Applied Aspects of the Psychological and Pedagogical Program of the Development of the Meaning of Life Orientations in Adolescence. *Intellectual Archive*. Vol. 6, Num. 6 / series “Multidisciplinary”. Canada. Ontario : Shiny World Corp., 2017. P. 52–64.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Іванова О. В. Духовно орієнтовані підходи до розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : тези XVI Міжнар. конф. молодих науковців (Київ, 3–4 квіт. 2014). Київ : ОВС, 2014. С. 149-152.
10. Іванова О. В. Засади розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці в контексті здійснення психолого-педагогічного впливу. *Проблеми*

особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження : тези XVII Міжнар. конф. молодих науковців (Київ, 3 квіт. 2015). Київ : Логос, 2015. С. 52-55.

11. Іванова О. В. Значення психічних новоутворень для розвитку смисложиттєвих орієнтацій юнаків. *Проблеми емпіричних досліджень у психології* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5-6 груд. 2013). Вип. 2. Київ : ОВС, 2013. С. 187-192.
12. Іванова О. В. Особливості розвитку життєвих смислів в юнацькому віці. *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей* : зб. матеріалів XI Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. Вип. 5 (9). Чернівці : Зелена Буковина, 2014. С. 300-303.
13. Іванова О. В. Психологічні особливості смисложиттєвих переконань в юнацькому віці. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : зб. наук. пр. звітно-наук. конф. викладачів НПУ ім. М. П. Драгоманова (Київ, 9-10 лют. 2013). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 185-187.
14. Іванова О. В. Психолого-педагогічні умови розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці. *Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 вер. 2015). Київ : Логос, 2015. С. 48-51.
15. Іванова О. В. Рефлексія професійного становлення особистості. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15–16 лют. 2013). Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2013. С. 62-65.
16. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій в умовах соціально-політичної кризи. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, лют. 2015). Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2015. С. 14-16.
17. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці в контексті духовного становлення особистості. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : матеріали звіт.-наук. конф. викладачів, аспірантів і докторантів Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій. Вип. 1. Київ : ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2015. С. 104-107.
18. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці в умовах глобальної інформатизації. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, лют. 2014). Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2014. С. 16-19.
19. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій у юнацькому віці в контексті становлення суспільства сталого розвитку. *Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів* : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. Том 2. (Мукачево, 14–15 трав. 2015). Мукачево : Вид-во “Карпатська вежа”, 2015. С. 86–88.

20. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці як психологічна проблема. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : зб. наук. пр. звіт.-наук. конф. викладачів університету за 2013 р. (Київ, 4–6 лют. 2014). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 86–88.
21. Іванова О. В. Специфіка сформованості смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. *Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті сучасної освітньої парадигми* : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (Мукачєво, 22–24 жовт. 2015). Мукачєво : Вид-во МДУ, 2015. С. 99-102.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

22. Іванова О. В. Розвиток смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат : методичні рекомендації. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 36 с.
23. Іванова О. В. Трансформація смисложиттєвих орієнтацій як чинник сталого розвитку суспільства. SUSTAINABLE DEVELOPMENT – scientific debut 2013 (Сталий розвиток – Науковий дебют, 2013) : зб. матеріалів за результатами конкурсу. Warszawa : Wyższa Szkoła Menedzerska w Warszawie, 2013. С. 262.

АНОТАЦІЇ

Іванова О. В. Психологічні особливості розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – Київ, 2018.

У дисертації здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми в зарубіжній та вітчизняній психології. І філософське, і психологічне розкриття змісту поняття смисложиттєвих орієнтацій особистості уможливило виокремлення його центрального ядра – “смысл життя”. На основі інтегрованого підходу розкрито сутність поняття “смисложиттєві орієнтації особистості юнацького віку”, аргументовано його авторське визначення як індивідуальної динамічної ієрархічної структури усвідомлених й актуальних цінностей-цілей, що становлять особистісний смысл й визначають життєві сфери та вектори діяльності людини у період юнацтва. Виявлено особливості сформованості смисложиттєвих орієнтацій юнаків і дівчат, систематизовано структуру досліджуваного феномену. Визначено психолого-педагогічні умови, обґрунтовано механізми, критерії, показники та рівні розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці, розроблено класифікацію і спроектовано модель розвитку, в чому полягає новизна та теоретичне значення дисертаційного дослідження. Застосовані в експериментальному дослідженні взаємодоповнювані психодіагностичні методи

дали змогу виявити цілісну картину розвитку смисложиттєвих орієнтацій в юнацькому віці. Набула подальшого розвитку система знань про їх особливості, сутність, зміст і структуру.

На засадах особистісно орієнтованого підходу, з урахуванням положень духовно-особистісного, діяльнісного і вчинкового підходів, розроблено та апробовано психолого-педагогічну програму розвитку смисложиттєвих орієнтацій особистості в юнацькому віці, а також підготовлено методичні рекомендації для практичних психологів і соціальних педагогів.

Ключові слова: смисложиттєві орієнтації, смисл життя, юнацький вік, розвиток, життєві цінності, психологічні особливості, психолого-педагогічні умови, програма розвитку.

Иванова О. В. Психологические особенности развития смысложизненных ориентаций в юношеском возрасте. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология / Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины. – Киев, 2018.

В диссертации осуществлён теоретический анализ исследуемой проблемы в зарубежной и отечественной психологии. Философско-психологическое раскрытие содержания понятия смысложизненных ориентаций личности позволило выделить его центральное ядро – “смысл жизни”. На основе интегрированного подхода раскрыта сущность понятия “смысложизненные ориентации личности юношеского возраста”, аргументировано его авторское определение как индивидуальной динамической иерархической структуры осознанных и актуальных ценностей-целей, составляющих личностный смысл и определяющих жизненные сферы и векторы деятельности человека в период юношества.

Выявлены особенности сформированности смысложизненных ориентаций юношей и девушек, систематизирована структура исследуемого феномена. Определены психолого-педагогические условия, обоснованы механизмы, критерии, показатели, уровни развития смысложизненных ориентаций в юношеском возрасте, разработаны соответствующие классификация и модель развития, в чем заключается новизна и теоретическое значение диссертационной работы. Используемые в экспериментальном исследовании взаимодополняемые психодиагностические методы позволили выявить целостную картину развития

смысложизненных ориентаций в юношеском возрасте. Получила дальнейшее развитие система знаний об их особенностях, сущности, содержании и структуре.

На основе личностно-ориентированного подхода, учитывая положения духовно-личностного, деятельностного подходов и поступка; разработана и апробирована авторская психолого-педагогическая программа развития смысложизненных ориентаций личности в юношеском возрасте, подготовлены методические рекомендации для практических психологов и социальных педагогов. Результаты проведения психолого-педагогических мероприятий показали целесообразность и эффективность внедрения авторской психолого-педагогической программы для повышения качественного уровня смысложизненных ориентаций учащейся молодежи. Определены психолого-педагогические условия и обоснованы принципы обеспечения их развития в учебных заведениях, которые могут быть концептуально интегрированы как в проведение развивающих занятий, воспитательных бесед и тренингов, так и непосредственно в образовательный процесс – проведение уроков, лекций, семинаров.

Ключевые слова: смысложизненные ориентации, смысл жизни, юношеский возраст, развитие, жизненные ценности, психологические особенности, психолого-педагогические условия, программа развития.

Ivanova O. V. Psychological peculiarities of life-purpose orientations development in adolescence. – Qualification research (manuscript copyrights).

The thesis for a Candidate's degree in Psychological Sciences, specialty 19.00.07 – “Pedagogical and developmental psychology” – Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The thesis provides a theoretical analysis of the problem under examination in foreign and Ukrainian psychology. Based on the philosophical and psychological analysis of the individual life-purpose orientations concept, it has been singled out its conceptual core – “life purpose”. Following the patterns of the integrated approach, it is clarified the meaning of the concept “life-purpose orientations development in adolescence” and its original definition as an individual, dynamic and hierarchical structure of intended purposes and values of personal meaning determining spheres and vectors of human activity during adolescence is proposed and rationalized by the author. The patterns of life-purpose orientations development in adolescence are substantiated and the structure of the examined phenomenon is systematized. The psychological and pedagogical conditions are specified, the mechanisms, criteria, indicators and levels of adolescents' life-purpose orientations development are also substantiated; the

corresponding classification and development model have been elaborated and introduced. All the above-listed points illustrate the scientific novelty of the research and its theoretical value. The complementary psychodiagnostic techniques selected and applied in the experiment have made it possible to reveal the aggregate picture of life-purpose orientations development in adolescence. Consequently, the thesis findings and results can be considered a contribution into further development of the knowledge system about their essence, content and structure.

Based on the person-centered approach and following the patterns of the spiritual approach to the personality as well as the activity one, it is compiled and approbated the psychological and pedagogical program for life-purpose orientations development in adolescence together with the methodological guidelines for practical psychologists and social educators. The obtained results of the realized psychological and pedagogical activities showed the expediency and effectiveness of the developed psychological and pedagogical program implementation for boosting the level of adolescents' orientations development. The proposed conditions and principles ensuring adolescents' life-purpose orientations development in educational institutions can be conceptually integrated both into developmental educational activities, educational discussions and trainings and directly in the educational process itself – for conducting lessons, lectures, seminars.

Keywords: life-purpose orientations, life purpose, adolescent, life values, psychological peculiarities, psychological and pedagogical conditions, development program.